

УДК 338.4

Тематичний розділ: Економіка та управління національним господарством

Лисенко О.А.

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РИНКУ ХЛІБА ТА ХЛІБОПРОДУКТІВ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Досліджено основні показники вітчизняного ринку хліба та хлібопродуктів у поєднанні із розвитком сировинної бази. Виявлені тенденції щодо подальшого розвитку споживчого ринку хлібобулочних виробів. Спрогнозовані значення показників доступності основного виду продовольства на найближчий період.

Ключові слова: ринок, хліб та хлібопродукти, продовольча безпека, сировинна база, тенденції

Постановка проблеми. Хліб для пересічного українця завжди був і залишається сьогодні одним із основних продуктів харчування, забезпечуючи більше 50% добової потреби в енергії і до 75% потреби в рослинному білку. Як стратегічно важливий товар хлібопекарська продукція враховується при визначенні майже всіх індикаторів продовольчої безпеки. Тому достатній рівень забезпечення населення хлібом є одним з актуальних завдань держави у забезпеченні продовольчої безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблемних питань забезпечення продовольчої безпеки, у тому числі хлібобулочними виробами, присвячено багато праць таких науковців як Власова В., Волкової О., Гойчук О., Григоренко О., Крупіна В., Липчук В., Лозинської Т., Мелешко М., Мелько Л., Мостенської Т., Нетяжук М., Прокіп М., Родченко В., Саблука П., Смутко А., Солошонок А., Федулової І. та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Поглиблення глобалізаційних процесів та існуючі тенденції на світовому ринку хліба

вимагають постійного моніторингу індикаторів продовольчої безпеки, у тому числі, за таким основним продуктом харчування як хліб, та виявлення тенденцій і прогнозу подальшого розвитку хлібопекарської галузі з метою формування заходів та механізмів щодо підтримки продовольчої безпеки країни.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження сучасного стану вітчизняного ринку хліба та хлібопродуктів, виявлення основних тенденцій та прогнозу щодо забезпечення продовольчої безпеки країни основним продуктом харчування.

Виклад основного матеріалу. Хлібопекарська галузь є соціально-стратегічною галуззю, яка разом з виробництвом зерна, становить основу продовольчої безпеки України. Специфіка хлібопекарського ринку України полягає в тому, що він на 99,9% представлений продукцією вітчизняного виробництва. Структура галузі склалася так, що, в основному, хлібобулочні підприємства обслуговують підприємства зони своєї локалізації [1].

З метою забезпечення продовольчої безпеки держава регулює ціни продажу продукту першої необхідності. Проте, ціни виробників відображають об'єктивне зростання виробничих витрат і, якщо в таких умовах посилювати тиск на споживчі ціни, то така політика призведе до скорочення випуску продовольчих товарів і розорення великих підприємств [2, с. 45].

Як свідчать дані рис. 1 обсяги виробництва хліба та хлібобулочних виробів протягом 2008-2014 рр. постійно падали: так порівняно з попередніми роками у 2009 р. зниження склало 7,6%, у 2010 р. – 1,1%, у 2011 р. – 2,5%, у 2012 р. – 4,4%; у 2013 р. – 7,4% і у 2014 р. – 13,1%. При цьому в розрахунку на душу населення обсяги виробництва мали повільніші темпи падіння порівняно з попередніми роками: у 2009 р. – 7,5%; у 2010 р. – 0,8%; у 2011 р. – 2%; у 2012 р. – 4,2%; у 2013 р. – 7,4% та у 2014 р. – 8%.

Досліджуючи асортиментний склад хлібобулочних виробів можна сказати, що практично половина всього хліба, що виробляється в Україні, – пшеничний, частка житнього хліба – близько третини. Булочна продукція займає приблизно

1/6 ринку. Іншим видам продукції залишається 4-5 %. Враховуючи відносно низьку вартість масових сортів хліба, традиційні види утримують безумовне лідерство в структурі виробництва хлібозаводів – 65-80 % [4].

Рис. 1 Обсяги виробництва хліба та хлібопродуктів: усього (тис. т на рік) та в розрахунку на душу населення (кг/рік) в Україні за 2008-2014 рр.

Побудовано автором за даними : [4-6]

Розглянувши окремо темпи виробництва соціальних сортів хлібу (рис. 2) можна дійти висновку, що під загальну динаміку підпадають хліб пшеничний та хліб житньо-пшеничний і пшенично-житній, хоча випереджаючі темпи зниження спостерігаються у виробництві хліба пшеничного. Загалом у 2014 р. порівняно з 2008 р. обсяг виробництва скоротився майже на половину (41,3%). А обсяги виробництва хлібу житньо-пшеничного і пшенично-житнього склали 26,1%, тобто практично вдвічі менше. Стосовно хліба житнього, ціна на який державою не регулюється, то на фоні падіння обсягів виробництва всієї хлібопродукції у 2009 р. даного виду хліба було вироблено на 13,4% більше порівняно з 2008 р., а у 2013 р. – у 1,5 рази більше порівняно з 2012 р. За рахунок таких коливань у виробництві за 2014 р. падіння обсягів виробленої продукції порівняно з 2008 р. склало лише 15,7%.

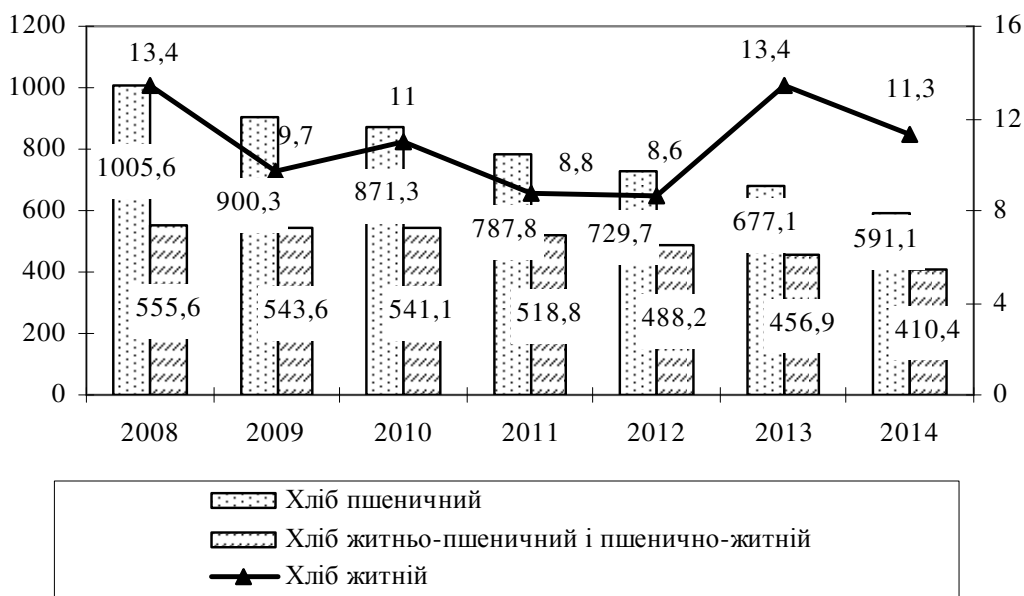

Рис. 2 Обсяги виробництва соціальних сортів хліба в Україні за 2008-2014 рр., тис. т

Побудовано автором за даними : [4-6]

Ситуація, що склалася з виробництвом хлібобулочних виробів в країні пов'язана зі скороченням споживання, демографічною ситуацією в країні, купівельною спроможністю населення, яка постійно знижується, зміною смаків споживчої аудиторії, воєнними діями на сході країни та відсутністю даних з тимчасово окупованої території та частини зони АТО. Крім цього, в Україні немає єдиного механізму формування ціни на хліб і, хоча держава прагне регулювати споживання основного виду продовольства шляхом стримування цін, проте у 2014 р. відбулося суттєве підвищення цін на хліб та хлібобулочні вироби, що було викликано збільшенням собівартості продукції.

Порівнюючи темпи зростання споживчих цін та цін виробників на основні сорти хлібу у 2010-2014 рр. (табл. 1), було виявлено, що помірне зростання цін виробників на хліб пшеничний у 2011 р. порівняно з 2010 р. на 14%; у 2012-2013 рр. порівняно з попередніми роками на 8% та у 2014 р. порівняно з 2013 р. на 11%. Аналогічну картину показує і динаміка зростання споживчих цін: у 2011 р. порівняно з 2010 р. ціни зросли на 18%; у 2012 р. порівняно з 2011 р. –

на 8%; у 2013 р. порівняно з 2012 р. – на 5% і у 2014 р. порівняно з 2013 р. – на 18%. Ціни на хліб пшенично-житній та житньо-пшеничний мають більш значущі коливання: так у 2011 р. порівняно з 2010 р. зростання цін виробників та споживчих цін відповідно склало 20% і 22%; у 2012 р. порівняно з 2011 р. – 7% та 1%; у 2013 р. порівняно з 2012 р. – 6% та 2% і у 2014 р. порівняно з 2013 р. – 12% та 28%.

Таблиця 1

Ціни виробників та споживчі ціни на хліб та хлібопродукти, включаючи соціальні сорти хліба, в Україні у 2008-2014 рр.

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹
Середні ціни виробників, грн. за 1 т							
Індекси цін виробників хліба та хлібопродуктів, % до попереднього року	127,6	109,5	109,4	113,5	105,2	104,7	113,6
хліба пшеничного	–	–	3187,0	3618,3	3924,7	4222,8	4702,3
хліба житнього	–	–	3530,7	4310,8	4557,6	4782,3	5539,6
хліба житньо-пшеничного і пшенично-житнього	–	–	3061,1	3599,7	3929,3	4189,4	4511,5
Середні ціни споживачів, грн. за кг							
Індекси споживчих цін, % до попереднього року	133,3	112,6	112,3	115,0	98,0	101,1	113,4
хліба пшеничного з борошна вищого гатунку	–	–	5,05	5,94	6,41	6,71	7,95
хліба житньо-пшеничного і житнього	3,33	3,94	4,34	5,28	5,34	5,46	6,98

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції
Джерело : [4-8]

Загалом цінова ситуація на ринку хліба та хлібобулочних виробів протягом 2008-2014 рр. свідчить, що ціни виробників порівняно з цінами реалізації до 2011 р. мали нижчі темпи зростання на відміну від 2012-2014 рр., коли темпи зростання цін виробників були випереджаючими. Хоча, необхідно зауважити, що у 2014 р. темпи зростання цін виробників та споживачів мали практично однакове значення.

Випереджаючі в останні роки темпи зростання цін виробників пояснюється подорожчанням природного газу для промислових споживачів, зростанням тарифів на електроенергію, цін на допоміжну сировину, транспортних витрат,

постійним підвищенням рівня мінімальної заробітної плати та збільшенням цін на основну сировину – борошно, яке у складі собівартості виробництва хліба та хлібобулочних виробів формує половину витрат (рис. 3).

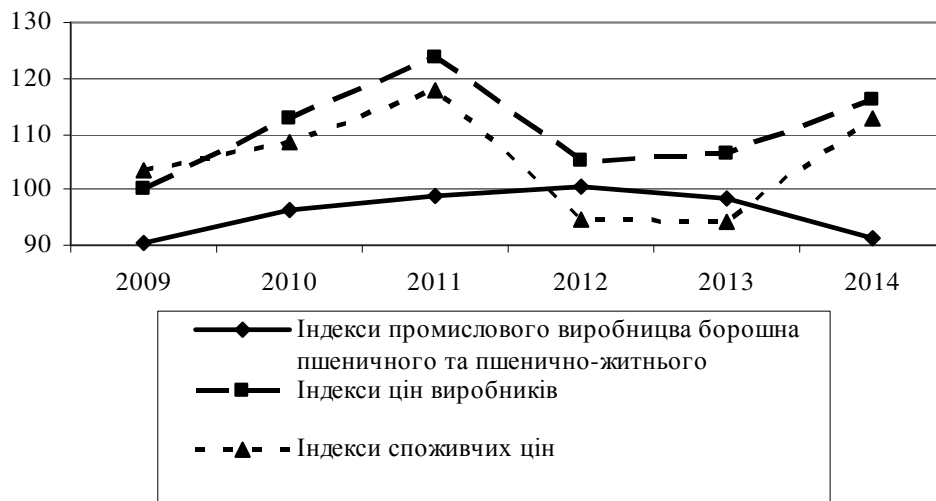

Рис. 3 Динаміка виробництва та реалізації борошна в Україні у 2009-2014 рр., у % до попереднього року

Побудовано автором за даними табл. 1

За даними рис. 3 можна визначити, що темпи зміни виробництва борошна до 2011 р. мали спадний сповільнений характер від 9,8% у 2009 р. порівняно з 2008 р. до 1,4% у 2011 р. порівняно з 2010 р., у 2012 р. порівняно з 2011 р. обсяги виробництва борошна збільшилися на 0,35%, а потім знов темпи зміни обсягів виробництва набули спадного характеру: у 2013 р. зниження склало 1,5%; у 2014 р. – 8,5%. Таке падіння відповідає тенденціям, які склалися у виробництві хліба та хлібопродуктів, проте має більш уповільнений характер. Також, темпи зростання цін виробників на виробництво борошна, окрім 2009 р., перевищували темпи зростання споживчих цін, які навіть у 2012-2013 рр. мали спадний характер, і склали близько 6% порівняно з попередніми роками.

Для компенсування витрат на виробництво соціальних сортів хліба на хлібопекарські підприємства постачається борошно з державних ресурсів. Однак, інтервенції борошна з Аграрного фонду у 2012 р., як і у 2011 р., не виконували стабілізуючої ролі на ринку хліба, оскільки не відповідали

потребам підприємств. У 2013 р. з метою недопущення цінових коливань на ринку хліба та хлібобулочних виробів ПАТ "Аграрний фонд" продовжував здійснювати переробку зерна для забезпечення хлібопекарських підприємств борошном [9]. Реалізація борошна відбувалася за фіксованими цінами в межах заявок обласних державних адміністрацій виключно для виробництва хліба масового вжитку. При цьому його ціна у 2013 р. для пекарів залишалась незмінною порівняно з 2012 р. та меншою за ринкову. Протягом 2013 р. Аграрний фонд постачав борошно на хлібопекарські підприємства за ціною в середньому на 10% нижчою, ніж ринкова [10, с. 82], а у 2014 р. Аграрним фондом за ціною 2012 р. було продано на 22,5% борошна більше аніж у 2013 р. Така ситуація на ринку борошна, яка вимагала активного втручання держави, склалася тому, що ціна на борошно безпосередньо залежить від ціни на зерно, яке складає у собівартості борошна 86-90%.

У 2014 р. в Україні, було зібрано досить високий врожай зернових – 60 млн. т. Проте, частка важливих для хлібопекарської галузі культур – пшениці і жита протягом останніх 5-10 років залишається невисокою: близько 20 млн. т пшениці і 450-500 тис. т жита. Потреби хлібопекарської галузі України складають орієнтовно – 4-4,5 млн. тонн продовольчої пшениці 2-3 класу [13, с. 15]. Разом з тим, велику кількість зернових Україна експортує і, при відсутності суворого контролю з боку держави, може виникнути ризикова ситуація із забезпеченням внутрішнього ринку [14, с. 34].

Посівна площа, що відводиться під зерно та зернобобові культури в Україні складала протягом 2008-2014 рр. близько 55-58% від усіх земельних угідь, за виключенням 2014 р., в якому були не враховані посівні площі тимчасово окупованої території та частини зони проведення АТО. При цьому близько 40% цих земельних угідь використовувалися під посіви пшениці та жита (табл. 2). Зазначимо, що площа, з якої був зібраний врожай коливалась в районі 15 тис. га і зменшення посівних площ у 2014 р. не призвело до зменшення загального обсягу вирощеної пшениці та жита за рахунок максимального зростання урожайності за досліджувані роки, що склало проте неврожайного 2010 року:

пшениці – у 1,5 рази, а жита – 1,54 рази. Однак, у 2013-2014 рр. спостерігалось зниження обсягів реалізації жита порівняно з 2012 р. на 7,8% та 22,6% відповідно, а порівняно з найкращим 2009 р. обсяг зібраного жита склав у 2014 р. лише 45%, що мало негативний вплив на виробництво соціальних сортів хліба.

Таблиця 2

Основні показники вирощування та реалізації пшениці і жита, включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на зерно, у 2008-2014 рр.

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹
Посівна площа під зерно та зернобобові культури, %	57,6	58,7	56	56,8	55,6	57,2	54,3
З них пшениця, жито	48,5	46,3	44,7	44,9	39,3	43	42,1
Площа, з якої зібрано врожай млн. га	15,4	15,5	14,6	15,3	14,8	15,8	14,6
Виробництво пшениці та жита, млн. т	26,9	21,0	17,3	22,9	16,4	22,9	24,6
Реалізація							
пшениці, млн. т	13,2	15,7	10,4	12,1	12,6	13,6	14,9
жита, тис. т	376,9	580,1	389,4	208,2	337,4	311,2	261,2
Надійшло на підприємства, що займалися її переробкою							
пшениці, тис. т	5995,1	5706,9	4735,5	5201,7	4541,5	4605,3	4463,3
жита, тис. т	322,0	438,9	362,7	212,3	221	219,2	195,9
Середні ціни реалізації, грн. за 1 т							
пшениця	753,0	791,6	1085,8	1333,1	1550,2	1367,3	1870,3
жито	812,6	615,2	792,7	1281,5	1313,7	1123,4	1285,3

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело : [4, 5, 11, 12]

На відміну від негативної тенденції, що склалася у вирощуванні жита, у вирощуванні пшениці спостерігалась позитивна тенденція у реалізації зерна: починаючи з 2010 неврожайного року постійно випереджаючими темпами відбувалося зростання обсягів, за виключенням 2011 р., в якому обсяги реалізації зросли на 15% порівняно з 2010 р., у 2012 р. – на 4,3% порівняно з 2011 р.; у 2013 р. – на 7,9% порівняно з 2012 р.; у 2014 р. – на 10% порівняно з 2013 р. Проте у 2014 р. обсяги реалізації пшениці не досягли врожайного 2009 р. і склали 95%.

Проте, випереджаючі темпи вирощування пшениці не вплинули на динаміку змін обсягів зерна, що надійшло на підприємства, які займалися її переробкою:

за виключенням 2011 р. і незначного збільшення у 2013 р. порівняно з 2012 р. (1,4%), у досліджувані роки спостерігалася тенденція щодо зниження обсягів пшениці, яка надійшла на переробку: у 2009 р. порівняно з 2008 р. зниження склало 4,8%; у 2010 р. порівняно з 2009 р. – 17%; у 2012 р. порівняно з 2011 р. – 12,7%; у 2014 р. порівняно з 2013 р. – 3,1%.

Стосовно обсягів жита, яке поступило на переробку, то тут склалася аналогічна негативна ситуація, хоча у 2009 р. жита на переробні підприємства поступило на 36,3% більше аніж у 2008 р., проте у 2010 р. порівняно з 2009 р. зниження склало 17%; у 2011 р. відбулося різке зниження надходження обсягів жита, майже наполовину (41%). У 2012 р. ситуація трохи покращилася і обсяги жита, зданого на переробні підприємства збільшилися на 4,1%, проте у 2013 р. знову обсяги знизилися на 0,8% порівняно з 2012 р., а у 2014 р. – на 10,6% порівняно з 2013 р.

Тенденції, що склалися на внутрішньому ринку зерна свідчать про втручання держави лише в критичних ситуаціях, що призводить до коливань цін і нестабільності в діяльності підприємств хлібопекарської галузі. Про це свідчать і середні ціни реалізації зерна на внутрішньому ринку: найбільше падіння обсягів зданого жита (41% у 2011 р. порівняно з 2010 р.) призвело до найбільшого зростання цін на внутрішньому ринку (на 61,7%). Отже, цінова ситуація, що склалася на внутрішньому ринку залежить, в першу чергу, від цін на світовому ринку зерна, а зростання обсягів реалізації пшениці відбулося завдяки зростанню попиту на неї на світовому ринку.

Необхідно зауважити, що питома вага продовольчої пшениці протягом аналізованого періоду складала близько 45% всього урожаю, тобто сільськогосподарські товаровиробники не зацікавлені у її вирощуванні. Отже, для хлібопекарських підприємств існує ще одна вагома проблема – відсутність в достатній кількості якісного борошна з якісного зерна вітчизняного виробництва. З іншого боку, через зростання цін на зерно, як на світових, так і на внутрішніх ринках відбувається зростання цін на борошно (31-39%), при цьому ціни на хліб і хлібобулочні вироби залишаються майже незмінними.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз сучасного стану вітчизняного ринку хліба та хлібопродуктів показав, що прогноз значень основних показників забезпечення основним видом продовольства в Україні на найближчий період має негативний характер, який виражається у:

– зменшенні обсягів виробництва хліба та хлібопродуктів, у тому числі за соціальними хлібами: значно більше може зменшитися виробництво хліба пшеничного і незначно виробництво хліба житньо-пшеничного та пшенично-житнього;

– зменшенні посівних площ жита, яке дешевше за пшеницю і має меншу урожайність та практично немає експортного потенціалу, проте є основною сировиною деяких видів соціальних сортів хлібу;

– зростанні ціни на зерно на внутрішньому ринку внаслідок зміни валютного курсу, зростанні ціни на борошно, собівартості, енергоносіїв та транспортних складових. Тому, незалежно від узгодженості співпраці місцевих органів, виробників та інше, скоріш за все відбудеться подорожчання хліба та хлібопродуктів. При цьому споживчі ціни на хліб пшеничний з борошна вищого гатунку будуть зростати меншими темпами, що є несприятливою ситуацією для розвитку підприємств хлібопекарської промисловості.

В таких умовах, державі буде складно, без відповідної підтримки купівельної спроможності населення та ефективного функціонування підприємств хлібопекарської галузі, забезпечити стан продовольчої безпеки країни.

Лысенко О.А.

Национальный университет пищевых технологий, Киев

КЛЮЧЕВЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ХЛЕБА И ХЛЕБОПРОДУКТОВ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Резюме

Исследованы основные показатели отечественного рынка хлеба и хлебопродуктов в сочетании с развитием сырьевой базы. Обнаруженные

тенденции относительно дальнейшего развития потребительского рынка хлебобулочных изделий. Спрогнозированы значения показателей доступности основного вида продовольствия на ближайший период.

Ключевые слова: рынок, хлеб и хлебопродукты, продовольственная безопасность, сырьевая база, тенденции

Lysenko O.A.

National University of Food Technologies

**KEY PROBLEM OF THE MARKET OF BREAD AND BAKERIES
DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF FOOD SECURITY PROVIDING
OF THE COUNTRY**

Summary

The main indicators of the national market of bread and bakeries in combination with development of a source of raw materials are investigated. Tendencies of further development of the consumer market of bakery products are found. Values of indicators of availability of a main type of the food for the next period are predicted.

Keywords: market, bread and bakeries, food security, source of raw materials, tendencies

Список літератури:

1. Родченко В.Б. Основні тенденції та перспективи розвитку ринку хлібопекарської продукції регіону (на прикладі Харківської області) [Електронний ресурс] / В.Б. Родченко // Ефективна економіка. – 2010. – №12. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=426>.
2. Родченко В. Б. Регулювання ринку хлібопекарської продукції у розрізі продовольчої безпеки регіону / В. Б. Родченко // Агросвіт. – 2010. – №24. – С. 40-44
3. Прокіп М.І. Стан хлібопекарської галузі в Україні [Електронний ресурс] / М.І. Прокіп. – 2013. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/20_DNI_2013/Economics/9_142783.doc.htm.
4. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України у 2014 : стат. збірник / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К. : Державна служба

статистики України, 2015. – 55 с.

5. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України у 2009 : стат. збірник / За ред. Ю.М. Остапчука; Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К. : Держкомстат України, 2010. – 55 с.

6. Промисловість України у 2007-2010 роках : збірник / За ред. Л.М. Овденко, Відп. за вип. І.С. Петренко. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 306 с.

7. Індекси цін виробників за 2014 рік Статистичний збірник / За ред. І. М. Жук; Відп. за вип. О.С. Калабуха. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 221 с.

8. Індекси споживчих цін за 2014 рік Статистичний збірник / За ред. І. М. Жук; Відп. за вип. О.С. Калабуха. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 182 с.

9. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>

10. Солошонок А.Л. Хлібопекарська галузь України: реалії та перспективи розвитку / А.Л. Солошонок, О.М. Полонська // Продуктивність агропромислового виробництва. економічні науки. – 2014. – Вип. 25. – С. 78-91.

11. Сільське господарство України 2014 : стат. збірник / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К. Державна служба статистики України, 2015. – 379 с.

12. Сільське господарство України 2009 : стат. збірник / За ред. Ю.М. Остапчука, Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К. Державна служба статистики України, 2010. – 375 с.

13. Нікішина О.В. Пріоритети національної зернової політики та механізми їх реалізації в умовах глобалізації економіки / О.В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. – 2012. – № 4 (16). – С. 14-22.

14. Кайтанський І.С. Аналіз шляхів і резервів підвищення прибутковості хлібопекарської промисловості України / Кайтанський І.С., Самофатова В.А., Олійник В.В. // Економіка харчової промисловості. – 2015. – № 1(25). – С. 33-37.